

Ühest vastust küsimusele, kuidas valitsuse eelarvepoliitika mõjutab eratarbimist, ei ole. Küll aga on võimalik analüüsida, kui palju on inimesi, kes saavad võtta laenu ja säästa. Mil määral arvestavad inimesed maksude oodatavat kasvu või alanemist tulevikus? Millises ulatuses on vajalikud eeldused Eestis täidetud? Nende ja muude küsimuste üle arutlebki järgnev artikkel.

KAS VALITSUSE TARBIMINE MÕJUTAB ERATARBIMIST?

Lenno Uusküla¹

Majandusteooria pole seni andnud ammendavat vastust, kas ja kuidas peaks valitsuse tarbimine mõjutama eratarbimist. Kui valitsuse kulutusi rahastatakse tänastest maksudest, siis väheneb kasutatav tulu ning võib alaneda ka eratarbimine. Kuna pikemal perioodil on valitsuse peamine tuluallikas maksude kogumine, siis peavad valitsuse kulutused võrduma tuludega. Kui valitsus finantseerib kulutusi laenu võtmisega, siis ei vähene isiklik kasutatav tulu. Tulevikus peab valitsus aga piirama kulutusi laenu tagasimaksmiseks ja/või tõstma makse. See, kas tarbijad reageerivad maksutõusu ootustele kohe või mitte, sõltub nende käitumismallist, mida majandusteoorias püütakse kirjeldada tarbimisfunktsiooniga.

Peamisi tarbimisfunktsioone on kaks. Nendest esimese, **keinsistliku vaate kohaselt sõltub praeguse perioodi tarbimine vaid kasutatavast sissetulekust** (brutotulu, millest on lahutatud maksud ja liidetud mitmesugused ülekanded). Sellel hüpoteesil on kaks puudust. Kõigepealt ei vasta keinsistlik tarbimisfunktsioon majanduse ühele olulisele stiliseeritud faktile, mille kohaselt on tarbimise varieeruvus sissetuleku omast oluliselt madalam, mis tähendab, et tarbimise piirkalduvus ehk proportsioon, mis sissetulekust tarbitakse, muutub perioodist perioodi. Lisaks eeldab see, et eratarbimise piirkalduvus on muutumatu, sõltumata sissetulekute tasemest.

Teise tarbimisfunktsiooni aluseks on püsiva sissetuleku hüpotees, mille pakkus välja Milton Friedman oma 1957. aastal ilmunud raamatus². **Püsiva sissetuleku hüpoteesi kohaselt püüab tarbija maksimeerida tarbimise kasulikkust üle terve eluperioodi.** Selline inimene tahab tarbida igal perioodil võrdselt, sest nii on tarbimise kasulikkus kõige suurem ehk optimaalne. Optimaalse koguse arvutamiseks kasutab ta oma eluaja

¹ Käesolev artikkel põhineb uurimusel "Likviidsuspiirangud ja Ricardo samasus". Artikli autor tänab Hannes Kaadut, kellega koostöös uurimus valmis.

² Friedman, M., 1957. A Theory of Consumption Function. Princeton University Press.

oodatavat sissetulekut, mille jagab terve eluaja peale võrdsetesse osadesse. Tarbimine ei sõltu enam sama perioodi sissetulekust, vaid ainult oodatavast sissetulekust ning võib suurendada/vähendada vaid juhul, kui muutuvad ootused tulevaste rahavoogude osas. Selle tarbimisfunktsiooni puuduseks peetakse vajalikke eeldusi. Inimesed peavad planeerima sissetulekuid ja kulutusi pika perioodi tarvis tulevikus ning olema võimelised võtma tulevaste sissetulekute tagatisel laenu ja tuleviku jaoks säästma.

Kuna maksutõusu ootus ei mõjuta tänast kasutatavat sissetulekut, siis ei mõjuta see ka keinsistliku tarbimise puhul tänast tarbimist. Küll aga vähendab oodatav maksutõus tulevast kasutatavat tulu (tulevast rikkust). Kui inimesed planeerivad oma tarbimist, siis friedmanliku hüpoteesi järgi mõjutab see juba tänast tarbimist, sest summa, mida inimene on arvestanud tulevase sissetulekuna, väheneb. **Olukorda, kus inimeste tarbimiskäitumine ei sõltu sellest, kas valitsus tõstab makse või finantseerib kulutusi laenu võttes, nimetatakse Ricardo samasuseks³. Ricardo samasuse kehtides ei suurenda valitsuse kulutuste kasv kogumajanduse tarbimist just seetõttu, et inimesed vähendavad tarbimist.** Lisaks kahele eeldusele, mida oli vaja teha püsiva sissetuleku hüpoteesi jaoks, tuleb Ricardo samasuse puhul eeldada, et maksud ei oma olulist moonutavat mõju ega sõltu sissetulekutasemest⁴.

Eestis on Ricardo samasust vähe uuritud. Keskvalitsuse eelarved ei ole olnud alati tasakaalus, eelarve täitmine võib erineda kavandatust majanduskasvu, inflatsiooni ja maksulaekumiste prognooside osas. Laenu tohivad võtta ka kohalikud omavalitsused. Eesti kapitaliturge peetakse üleminekumajandusele tüüpilisena ebatäiuslikeks. Ehkki see kehtib 1990. aastate esimese poole kohta, ei ole võimalik automaatselt sama järeldada uue kümnendi alguses, kui probleemiks on liigne laenamine.

Mil määral on vajalikud eeldused Eestis täidetud? Kui palju on inimesi, kes saavad võtta laenu ja säästa? Kui olulise osa moodustavad nad kogutulust ja -tarbimisest? Mil määral võtavad inimesed arvesse maksude oodatavat kasvu/alanemist tulevikus? Neid ja mitmeid teisi küsimusi on analüüsitud käesoleva artikli teises ja kolmandas osas. Teises käsitletakse pikemalt Ricardo samasusega seotud teoreetilisi aspekte, tarbe- ja kestvuskauapade olemust, likviidsuspiiranguid, pikka planeerimishorizonti jms. Kolmandas osas esitletakse Eesti andmeid, analüüsides eelmainitud küsimusi, ja antakse vastus küsimusele, kas eestlased käituvad vastavalt Ricardo samasusele või mitte.

³ Ricardo samasuse kaasaegne autor on Robert J. Barro, kuid pärast tema 1974. aasta artikli ilmumist (Are Government Bonds Net Wealth? *The Journal of Political Economy*. 82(6), 1095–1117) tõi Jim Buchanan oma kommentaaris välja, et analoogse idee oli David Ricardo esitanud oma 1817. aasta raamatus "The Principles of Political Economy and Taxation". Kuna idee esimene autor oli Ricardo, siis nimetatakse nähtust ka tema nime järgi.

⁴ Lisaks Ricardo samasusele tuntakse ka väljatõrjumise efekti seosena valitsuse laenukasvu ja eratarbimise/investeeringute kahanemise osas. Valitsuse laenamine tõstab suletud majanduses intressimäära ja seega peavad ka erakliendid maksma kõrgemat intressi. See vähendab kasulike investeeringuprojektide arvu, mistõttu investeeringud vähenevad. Samuti väheneb tarbimine, sest tooted, mida plaaniti finantseerida laenuga, on kallimad.

■ Ricardo samasuse teoreetilised aspektid ■

Selgitades Ricardo samasust, väitis Robert J. Barro, et inimesed ei käsitle valitsuse väljaantud võlakirju rikkusena, vaid tajuvad, et nende tagasiostmine on võimalik vaid juhul, kui valitsus tõstab makse. Oodatav maksutõus mõjutab aga inimeste kasutatavat tulu. Kuna see väheneb, siis optimaalne tarbimine on väiksem.

Ricardo samasuse kehtimiseks on tarvilikud kolm eeldust:

1. **Täiuslikud kapitaliturud.** Likviidsuspiiranguid mõistetakse peamiselt kahel moel⁵.
 - a) Majapidamiste laenuvõtmise ja säästmise intressimäärad on erinevad.
 - b) Võetava laenu kogus on piiratud: majapidamised ei saa laenata sama palju, kui on nende tulevane sissetulek.
2. **Pikk planeerimishorisont.** Maksu tõstmine või alandamine peab mõjutama inimeste käitumist. Näiteks arvestavad inimesed, et kogu valitsuse võlg tuleb neil elu jooksul tagasi maksta. Kui planeerimishorisont on liiga lühike, siis ei võta inimene arvesse, et tal üldse valitsuse laenu tagasi maksta tuleks ning seetõttu pole tarvis ka praegusel perioodil säästa.
3. **Maksude väike moonutav mõju.** Maksude alandamine võib kaasa tuua inimeste töötegemissoovi suurenemise, sest tulud on suuremad, või vähenemise, juhul kui püütakse hoida eelnevat sissetulekut. See aga takistab oodatavate maksumuutuste mõju prognoosimist inimeste rikkusele. Kui kõrgemate maksude puhul valivad inimesed rohkem tööd teha, siis sissetulekud ei vähene, tarbimine on esialgselt optimaalsel tasemel ning puudujäägi suurendamine ei mõjuta säästmist.

Nende eelduste pärast on Ricardo samasust palju kritiseeritud. Maksud muudavad inimeste käitumist, ükski inimene ei ela igavesti ning kõigil inimestel ei ole võimalik laenu võtta ega säästa. Teisalt tuleb Ricardo samasuse puhul tähele panna, et traditsiooniliste likviidsuspiirangute olemasolu ehk laenuvõtmise ja säästmise probleemid ei ole alati tõlgendatavad piirava tegurina. Juhul kui inimene või tema leibkond tarbib optimaalsel tasemel, siis pole see, et leibkond ei saa säästa või laenu võtta tema likviidsuspiirangute testimisel oluline, sest andmetest pole võimalik eristada likviidsuspiirangutega ja -piiranguteta inimesi.

On selge, et likviidsuspiirangud puudutavad osasid leibkondi rohkem kui teisi. Elutsükli teooria järgi on piiratud noorte inimeste tarbimine. Nende sissetulekud pole veel jõudnud eluea keskmisele tasemele. Ajutiselt on sissetulek eluea keskmisest madalam ka töötutel ja nendel passiivse tööturu seisuga inimestel, kes naasevad tööturule hiljem. Püsiva sissetuleku puudumine vähendab nii säästmise kui ka laenuvõtmise võimet. Ka osal töötavast elanikkonnast võivad esineda likviidsuspiirangud, kui nende sissetuleku püsimine tulevikus on ebakindel (võimalik tööpuudus) või sissetuleku kasvu ootuses

⁵ Hayashi, F., 1985. Tests for Liquidity Constraints: A Critical Survey. *NBER Working Paper*, 1720.

pole laenu võimalik võtta. Samas inimesel, kel puudub püsiv tööne sissetulek ja kellel pole plaanis tööd tegema hakata, võib eluaja keskmine sissetulek olla praegusest ja oodatavast ka suurem.

Ka pensionärid moodustavad elutsükli teooria järgi eraldi grupi. Nende sissetulekud on madalamad kui eluaja keskmine, kuid ei ole oodata ka sissetulekute kasvu. Püsiva sissetuleku hüpoteesi kehtides peaksid nende varasemad säästud võimaldama tarbimise ühtlustamist. Pensionäride puhul tuleb arvestada ka seda, et oluliseks osutub, kuidas valitsus otsustab tulevast eelarvepuudujääki finantseerida. Kui kulutuste katteks töstetakse makse, siis tuleb vahet teha sissetuleku- ja tarbimismaksudel. Sissetulekumaksud mõjutavad vähem kasutatava tulu hulka pensionäridel. Tarbimismaksud seevastu vähendavad aga ostujõudu, mistõttu osutub vajalikuks tarbimise kohene piiramine. Kui valitsus otsustab vähendada kulutusi teistele valdkondadele kui pensionitele, siis ei puuduta praegune puudujääk inimeste käitumist tänasel päeval.

Tarbimine kui ostmine ja tarbimine kui tootest kasu saamine on eraldiseisvad asjad. Tarbimiskulutuste ühtlus puudutab neid kaupu, mille ostmine ja sellest kasu saamine

Tarbimine kui ostmine ja tarbimine kui tootest kasu saamine on eraldiseisvad asjad.

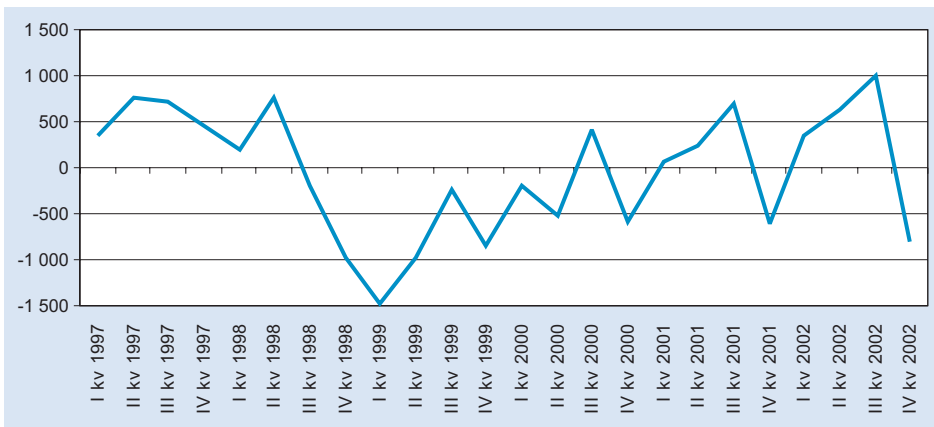
jäävad samasse perioodi. Lisaks eelmainitud hävinevatele kaupadele ostavad inimesed ka kestva kaupu, mille eest tasutakse ühel aastal, kuid mille tarbimine võib kesta mitme aasta jooksul tulevikus. Samuti ei puuduta tarbimise ühtlustamine investeerimiskaupu, mida on võimalik samal ajal nii tarbida kui ka käsitleda investeringuna. Kestvakaupade kategooriasse kuuluvad sellised tooted nagu autod, külmkapid jms. Investeerimistoodeteks on aga kinnisvara, kunstiväärtused, väärimetall jne. Kestvus- ja investeerimiskaupa on raske eristada tavatootest. Majanduskirjanduses⁶ võib leida viiteid, et kestva kaupade alla peaksid kuuluma ka puhkusereisid, kuna reisimälestused võivad inimesi õnnelikuks teha veel aastaid hiljem. Samuti võib hambaparaandust nimetada investeringuks, sest see tagab tulevikus väiksemad kulutused hammastele ning hoiab ära teisi tervisehädasid.

Investeerimiskaupade osatähtsus pole oluline ainult eratarbimises, vaid ka valitsuse kulutuste struktuuris. Kui kulutus tehakse selleks, et tulevastel põlvkondadel oleks võimalik paremini elada, näiteks säästetakse rohkem loodust, siis ei saa seda võtta pelgalt tänase päeva tarbimisena. Samuti võib võlg olla kasulik järgnevatele põlvkondadele, kes saavad puhtamas looduses elada. Ka kulutused, mis on suunatud rahvuse säilimisele, võivad osutada investeringuiks, sest tarbimine saab olla maksimeeritud vaid juhul, kui eksisteerib palju järgnevaid põlvkondi. **Seetõttu pole tarbimist võimalik ühtselt määratleda, kasutada saab vaid tarbimiskulutusi ning seda kui kõige paremat lähendit tegeliku tarbimise hindamisel.**

⁶ Hayashi, F., 1985. Tests for Liquidity Constraints: A Critical Survey. *NBER Working Paper*, 1720.

■ Ricardo samasus Eestis ■

Kuna eelarve koostatakse aastase perioodi kohta, siis on loomulik, et kvartaalselt võivad tulud erineda kulutustest. Eelarve laekumised on esimeses kvartalis keskmisest väiksemad, neljandas kvartalis kogutakse rohkem makse, kuid tehakse ka eelarveaasta viimased kulutused. Selline tsüklilisus ei ole Ricardo samasuse kontekstis oluline. Tegelikult on aga ka aastaeelarved tasakaalust väljas. Joonisel 1 on näha, milline on olnud eelarve tasakaal kvartaalselt. Tähtis on see, et sesoonselt korrigeeritud eelarve oleks tasakaalus. Sesoone kohandamise või tasandava filtri kasutamise tulemusel on eelarve olnud puudujäägiga 1998. aasta teisest poolest kuni 2002. aasta alguseni.

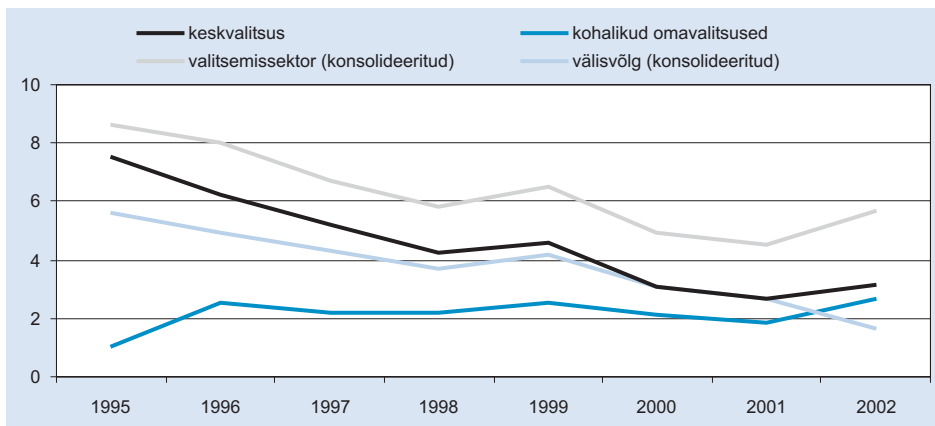

Joonis 1. Valitsuse eelarve kulud ja tulud kvartalite lõikes (mln kr)

Allikas: Statistikaamet

See, kuidas majapidamised kohandavad oma tarbimist, sõltub aga väga palju sellest, kuidas ülejääki ja puudujääki avalikkusele selgitatakse. Enne 1998. aasta kriisi kandis Eesti Vabariigi Valitsus osa eelnevatest tuludest stabilisatsioonireservi, mis mõeldud kulutamiseks erandjuhtudel. Majanduslangusest ja eelarvepuudujäägist väljatulek toimus aga kiiresti, ettevõtted toibusid kriisist ning valitsus võttis vastu negatiivse lisaelarve. Anti selge signaal, et eelarvepuudujääk pole soovitatav. Järgnevate aastate ülejääki on jällegi põhjendatud lähemate aastate kulutuste vajadusega – nt pensionireformi käivitamisega. Seetõttu ei põhjusta valitsuse eelarve ülejääk tulevase maksualanduse ootuseid.

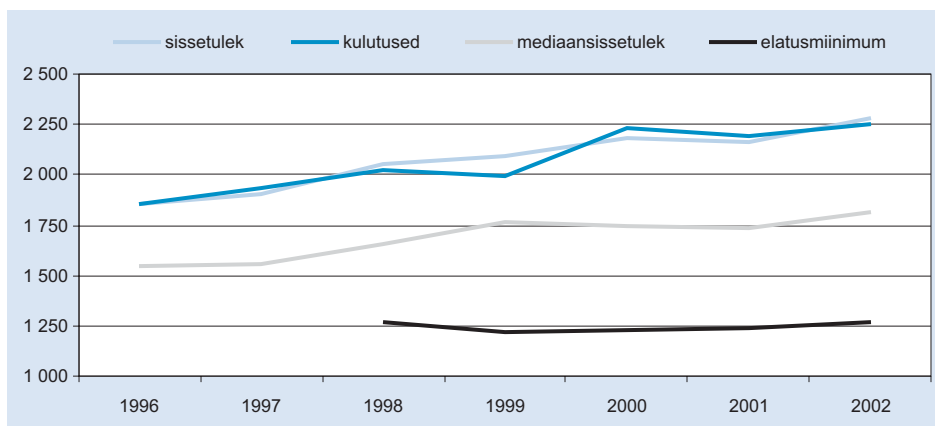
Valitsemissektori võlakoormus on ligi 6% SKT suhtes. Keskvalitsuse võlakoormus on võrreldes 1995. aasta 8%ga SKT suhtes enam kui kaks korda vähenenud (vt joonis 2). Aastal 2002 oli keskvalitsuse võlg veidi üle 3% SKT suhtes. Selle ajavahemiku jooksul on oluliselt kasvanud omavalitsuste võlakoormus. Algtase 1% SKT suhtes 1995. aastal on tõusnud 3%ni. Kui perioodi algul oli võlg kolme neljandiku osas finantseeritud välismaise laenuga, siis praeguseks on välismaise võla osatähtsus langenud alla kolmandiku. Selle perioodi jooksul ei ole valitsus emiteerinud kodumaisele turule võlakirju, mistõttu valitsuse võla käsitlemine kodanike poolt rikkusena ei ole olnud võimalik. Küll aga peaks inimeste käitumist mõjutama oodatav maksutõus ja -langus.

Joonis 2. Valitsemissektori võlg (% SKT suhtes)

Allikas: Rahandusministeerium

Vaadeldaval ajavahemikul on eratarbimine kasvanud samas tempos sissetulekute kasvuga (joonis 3). Nende näitajate korrelatsioonikordaja on 0,99, mis näitab, et kasvav sissetulek on seotud suuremate kulutustega. Sellised arengusuunad viitavad justkui olulistele likviidsuspiirangutele, sest inimesed on praktiliselt kogu perioodi jooksul tarbinud ära kogu nende sissetuleku. Kui inimesed oleksid sissetulekute tõusu ette näinud ja saanud selle vastu laenu võtta, siis poleks kulutused pidanud perioodi jooksul muutuma.

Joonis 3. Sissetulek ja kulutused Eestis 2000. aasta hindades (kr kuus)

Allikas: Statistikaamet

Vastuargumendina võib välja tuua võimaluse, et tulenevalt inimeste sissetulekute kasvu ootuste konservatiivsusest, hinnatakse tulevaste perioodide tulu võrdväärseks tänase perioodi tuludega, mistõttu vaadatakse iga aasta ootused ümber, korrigeerides

need vastava aasta sissetuleku tasemele. Tegemist on olukorraga, kus inimesed hindavad aastast aastasse tulevast sissetulekut tegelikust madalamaks. See vastab mitteratsionaalselt käituva inimese mallile, kelle ootused tuleviku suhtes ei ole täpsed (oodatava tulu kasv ei ole keskmiselt võrdne tegeliku tulu kasvuga).

Vaadeldavasse ajavahemikku jääb episood, kus tarbimine ei järginud sissetulekute kasvu. Tegu on Venemaa 1998. aasta augustikriisijärgse perioodiga. Majanduses toimusid mitmed murrangud ning paljud tööstussektorid kaotasid oma endised eksporditurud idas. Leibkondade kindlustunne tuleviku osas vähenes ning ehkki reaalsissetulekud kasvasid, kahanes 1999. aastal reaalne tarbimine. 2000. aastal oli majanduskeskkond paranenud sedavõrd, et tarbimine ületas sissetulekuid. **Selline käitumine tõestab, et tarbimise osa sissetulekust pole fikseeritud ning majapidamised saavad säästa.**

Ricardo samasuse seisukohalt on eelkirjeldatu väga oluline, sest 1999. aastal olid erasäästud positiivsed ja valitsuse eelarve puudujäägiga. Tegu on tüüpilise Ricardo samasuse olukorraga, kus valitsuse eelarvepuudujääk viib maksutõusu ootuseni, mistõttu ratsionaalselt käituvad tarbijad säästavad tulevaste tulude languse ootuses. Ehkki käitumine oli ricardolik, pole kindel, kas tegu oli põhjusliku seosega või olid erasääst ja valitsuse eelarvepuudujääk põhjustatud kolmanda teguri poolt. Automaatsete stabilisaatorite tõttu on valitsuse eelarve puudujäägiga ajal, mil majanduskasv on negatiivne. Halb majanduskliima suurendab aga inimeste ebakindlust tuleviku suhtes ja vähendab nende tulevaste tulude ootusi. See paneb nad säästma. Andmete põhjal on **raske eristada, kas inimesed säästsid valitsuse eelarvepuudujäägi tõttu või on tegu ettevaatlikkusest tingitud säästudega**⁷.

Halb majanduskliima suurendab ebakindlust tuleviku suhtes ja vähendab tulevaste tulude ootusi, pannes inimesed säästma.

Urvides **võimalikke likviidsuspiiranguid Eestis**, tuleb vaadata säästmisvõimet, mis omakorda sõltub elatusmiinimumist ning tulude jaotusest. Joonisel 3 on näha, et mediaansissetulek on oluliselt madalam aritmeetilisest keskmisest sissetulekust. Tabelis 1 on esitatud sissetulek tuludetsiilide kaupa. Kõige madalama ja kõrgema detšiili erinevus sissetulekus on enam kui 11 korda. Kõige vaesemad 24,4% rahvastikust saavad 9,1% kogutulust. Tegu on ka inimestega, kes elavad sissetulekuga, mis on väiksemad kui elatusmiinimum (minimaalse toidukorvi ja muude kulutuste summa). Seevastu teenivad rikkamad 8,5% inimestest 25% sissetulekustest. Seetõttu on võimalik, et isegi kui vaesem veerand omab likviidsuspiiranguid, ei avaldu need kogutarbimise arvudes. **Järelikult pole korrektne väita, et Eesti inimesed tervikuna oleksid likviidsuspiiranguteta, küll aga võib kogutarbimise dünaamika käituda suures osas minimaalsete piirangutega.**

⁷ Carroll, C. D., 2001. A Theory of the Consumption Function, with and without Liquidity Constraints. *NBER Working Paper*, 8387.

Tabel 1. Tulude ja inimeste jaotus leibkonna tuludetsiilide kaupa 2002. a

Tuludetsiil	Tulu leibkonnaliikme kohta (krooni)	Inimeste osakaal kogu rahvastikus (%)	Tulu osakaal kogu rahvatulus (%)
I	651,8	11,9	3,1
II	1 193,1	12,5	6,0
III	1 515,2	9,9	6,0
IV	1 717,1	8,6	6,0
V	1 897,7	8,8	6,7
VI	2 128,4	9,6	8,2
VII	2 493,2	10,1	10,1
VIII	3 064,0	10,2	12,6
IX	4 104,9	9,9	16,3
X	7 295,3	8,5	25,0

Allikas: Statistikaamet, uuring "Leibkonna elujärg" 2002

Teisalt võib arvata, et kuna vaesemate inimeste hulgas on palju pensionäre ning töö kaotanud ja heitunud inimesi, siis **ei ole korrektne väita, et tegu on inimestega, kellel on likviidsuspiirangud, sest ka nende oodatavad sissetulekud ei ole praegustest oluliselt suuremad.**

Suur osa Eesti inimeste sissetulekust pärineb valitsuse ülekannetest (vt tabel 2). Sealjuures ei ole nende osatähtsus langenud ega palgatöö sissetulekute osakaal tuludes suurenenud. Toetused (pension, lapsetoetus ja muud siirded) on olulised just madala sissetulekuga leibkondadel, moodustades V detšiilis 49% kogusissetulekutest. Sama osatähtsus kõige rikkamate hulgas on alla 7%. Palgatulu osatähtsus on vaid pooltel inimestel suurem kui 50%.

Tabel 2. Tulude jaotus liigiti (%)

	I detšiil		V detšiil		X detšiil	
	1996	2002	1996	2002	1996	2002
Sissetulek palgatööst	45	37	50	45	73	76
Tulu individuaalsest teisest tegevusest	11	4	12	6
Pension	25	30	31	42	4	3
Lapsetoetus	21	17	4	3	1	1
Muud siirded	10	14	3	4	3	3
Muu tulu	1	3	1	2	7	11
Netosissetulek kokku	100	100	100	100	100	100

... negatiivne sissetulek

Allikas: Statistikaamet

Kulutuste struktuuris (vt tabel 3) on toimunud oluline muudatus. Toidu ja eluaseme ühine osakaal on langenud 58%lt 46%le, sh rikkamatel moodustavad toidu ja eluasemekulud vaid 35% kogukulust. See tähendab, et paremad võimalused on nüüd nii raha säästa kui ka laenu võtta, sest kokkuhoid on võimalik eelkõige teiste kulutuste arvelt.

Tabel 3. Kulude jaotus liigiti (%)

	I detsiil		V detsiil		X detsiil	
	1996	2002	1996	2002	1996	2002
Toit ja alkoholivabad joogid	54	45	51	41	31	23
Eluase	17	17	21	20	14	12
Rõivad ja jalanõud	5	4	5	5	9	7
Majapidamiskulud	4	4	3	3	7	7
Transport	4	5	4	7	10	10
Muud	16	25	16	24	29	41
Kulutused kokku	100	100	100	100	100	100

Allikas: Statistikaamet

Eelnev annab aluse arvata, et **nii säästmine kui laenuvõtmine võivad paljudele inimestele osutada probleemiks**. Sellegipoolest on vaadeldaval perioodil inimesed võtnud tulevasi sissetulekuid arvesse tänase tarbimise kujundamisel. Järelikult, ehkki likviidsuspiirangud võivad inimeste käitumist piirata, on olemas vahemik, milles tarbimist optimeeritakse.

Empiiriliste testide tegemine ei võimalda samuti ühtsete järelduste tegemist. Haque ja Montieli⁸ mudeli järgi ei peaks tarbimine sõltuma sama perioodi sissetulekust, vaid eelmiste perioodide tarbimisest. See tähendab, et **oodatav sissetulekute kasv/alanemine ei mõjuta tarbimist, kuna muutus on eelnevalt juba arvesse võetud**. Tarbimist võiks mõjutada vaid ootamatu sissetulekute kasv. **Empiiriliste testide tulemusel ei olnud võimalik ümber lükata hüpoteesi, nagu oleksid Eesti inimesed likviidsuspiirangutega ning ei suuda tarbimist ühtlustada**⁹. Selles tulemusel ei saa aga olla kindel, sest sissetulekute ja kulutuste omavaheline tihe seos takistab seose hindamist.

Aschauer¹⁰ hindas valitsuse ja eratarbimise võrrandeid simultaanselt. Valitsuse tarbimise võrrandis sõltusid käesoleva perioodi kulutused eelmise perioodi kulutustest ja puudujäägist. Eratarbimine võrrandis sõltus aga eelmise perioodi tarbimisest ja valitsuse kulutustest. Kui tarbijad on ratsionaalsed ja võtavad valitsuse kulutusi arvesse, siis peaks valitsuse kulutuste kasv olema seotud eratarbimise alanemisega. **Empiirilise uurimise tulemusena ei olnud võimalik kõikidel puhkudel ümber lükata hüpoteesi, et Eestis ei arvestata valitsuse tarbimisega**.

Tegemist ei ole vastuoluliste tulemustega, ehkki ühene järeldus pole võimalik. Paistab, et **inimestel on võimalik optimeerida tarbimist perioodide vahel ning ka planeerimishorisont on piisavalt pikk**. See on vajalik tingimus, et Ricardo samasus võiks Eestis kehtida. **Samas puudub piisav tõendusmaterjal, et inimesed muudaksid tarbimist ajal, kui valitsuse tarbimine on tasakaalust väljas**.

⁸ Haque, N. U., Montiel, P., 1989. Consumption in Developing Countries: Tests for Liquidity Constraints and Finite Horizons. *The Review of Economics and Statistics*, 71(3), 408–415.

⁹ Kaadu, H., Uusküla, L., 2004. Liquidity Constraints and Ricardo Equivalence. Eesti Panga toimetised, ilmumas.

¹⁰ Aschauer, D. A., 1985. Fiscal Policy and Aggregate Demand. *The American Economic Review*, 75(1), 117–127.

■ Ricardo samasus mujal maailmas ■

Mujal maailmas on kerge leida näiteid selle kohta, kus valitsuse eelarve on tasakaalust väljas. Tegu on keinsistliku nõudluspoolse poliitikaga, mille eesmärk on elavdada majandustegevust. **Arenevates riikides loodetakse, et kulutamine toetab majanduskasvu ning tänu suuremale rikkusele tulevikus on laenu lihtsam tagasi maksta. Rikkad riigid püüavad eelarvepoliitikaga tasandada majandustsükleid, toetades nõudlust majanduslanguse ajal.** See kõik toimub lootuses, et inimesed ei käitu ricardolikult ning valitsuse kulutuste kasv tõstab kogunõudlust.

Selline valitsuse poliitika on olnud pikka aega ka majandusteadlaste huviorbiidis. Alates Barro 1974. aasta artiklist on valminud mitmeid uurimusi erinevate riikide ja perioodide kohta. Jättes kõrvale mitmed seose hindamist takistavad tehnilised põhjused, võib ka väita, nagu tehtud juba käesoleva artikli alguses, et empiirilised uurimused annavad kahtlevaid tulemusi.

Arengumaid puudutavates uurimustes lükatakse Ricardo samasus tagasi peamiselt likviidsuspiiranguil põhinevatel argumentidel. **Kuna enamikul riikidel on eelarved puudujäägiga, siis uurimuste kohaselt ei säästa inimesed tulevaste maksude ootustes.** Paljudes nendes riikides võib vaesusprobleem esineda niivõrd suures ulatuses, et ellujäämise nimel pole võimalik tulevaste aastate jaoks midagi säästa. Teisalt ei pruugi seda võimaldada ka institutsionaalne raamistik. Näiteks pole rahastabiilsus küllalt suur või valitsuse võlakirjad piisavalt usaldusväärsed, et neid saaks kasutada väärtuse säilitamise vahendina. Kuna makroandmete kasutamisel on säästuna käsitletav vaid rahaline sääst, siis muude väärtuste kasutamist hoiusena (nt kuld jt väärismetallid) ei ole võimalik eraldi kontrollida. Samuti võib valitsuse pankrotistumise risk olla niivõrd suur, et võla tagasimaksmist maksutuludest ei oodatagi. Argumentide loetelu, miks Ricardo samasus ei kehti, võib jätkata, kuid oluline on, et **peamised põhjused on tingitud keskkonnamarketingust, kus inimesed elavad, ning vähem sellest, kuidas valitsuse kulutustesse suhtutakse.**

Arenenud riikides on Ricardo samasuse kehtivus ja mittekehtivus palju vaieldavamad. Esiteks ei tohiks inimeste käitumisel olla piire, mida käsitletakse arenguriikides. Esmalt on tänu panganduse arengule **võimalik võtta pikaajalist tarbimislenu.** Teisalt on kujunenud välja **harjumused, mis ühtlustavad tarbimist.** Kõige tüüpilisem näide on pensionifondid, mille osakuid on inimesed varunud nii kohustuslikult kui vabatahtlikult. Kui inimesed on võimelised koguma pensioni jaoks, siis on võimalik ka, et nad saavad säästa tulevaste maksutõusude ootuses.

Niisiis on küsimus selles, kas inimesed otsustavad tulevaste kulutuste ootuses säästa või tulu vastu võtta laenu. Ning kui inimeste tarbimine reageerib valitsuse kulutustele, siis millises ulatuses. Tekib küsimus, kui valitsus kulutab miljon krooni rohkem, kui tuludena samal perioodil teenib, siis kas inimesed vähendavad tarbimist ka miljoni krooni võrra või on reaktsioon palju väiksem. Elastsus, mis jääb nulli ja ühe vahele, näitab, mil määral mõjutab valitsuse tarbimine kogutarbimist. Nii suurendab valitsuse

miljonikroonine kulutus vaid 400 000 võrra majanduse kogukulutusi, kui elastsus osutub 0,6ks (jättes välja valitsuskulude multiplikaatori mõju). **Mida väiksem on elastsus, seda rohkem tõuseb kogutarbimine valitsuse kulustega ning seda lihtsam on valitsusel võimalik majandust tasakaalu viia. Teisalt toob see aga hiljem kaasa suurema majanduse kokkutõmbe.**

■ Kokkuvõte ■

Muu maailma taustal paistab Eesti silma tasakaaluka eelarvepoliitikaga. Viimase seitsme aasta jooksul on aga olnud nii puudu- kui ülejäägiga eelarveid. Vastakad uurimustulemused Eesti kohta sobivad hästi konteksti. Likviidsuspiirangud ei takista eestlastel olulisel määral ühtlustada tarbimist. Laenuvõtmine on hoogustunud ja ka säästmine pensionipõlveks on osutunud populaarseks. On olemas tarbimist ühtlustav käitumismall, mis võimaldaks valitsuse kulustele reageerida. Samas võib kõiki valitsuse samme põhjendada ühekordsete mõjuritega, mis vähendavad võimet reageerida Ricardo samasuse kohaselt. Lisaks ilmsetele majanduses toimunud muutustele on valitsuse eelarve ülejääk ja puudujääk olnud väike, omamata olulist mõju tulevaste tulude ootustele. Seetõttu pole käitumist vaja palju kohandada. See leidis kinnitust ka andmete ökonomeetrisel analüüsil. Saadud tulemust ei tohi üldistada, väites, et eestlased ei käitu ricardolikult, kuna valitsuse eelarve märgatav puudujääk/ülejääk pikema perioodi jooksul võib mõjutada tarbijate ootusi ning vallandada reaktsiooni, mida väikese puudujäägi/ülejäägi puhul pole võimalik täheldada.

**Muu maailma
taustal paistab
Eesti silma
tasakaaluka
elarvepoliitikaga.**

Kahtlemata polnud võimalik selle artiklis avada Ricardo samasuse kõiki mõeldavaid aspekte, mis on olulised mõju olemasolu ja suuruse analüüsimisel. Näiteks on võimalik, et tarbijate reaktsioon erineb suuresti säästmisel ja laenuvõtmisel. Tegemist ei ole sümmeetrilise efektiga eelarve tasakaalu ümber. Laenu võtmisel võivad inimesed olla konservatiivsemad kui säästmisel, muutes valitsuse kulustele kahanemise nende suurenemisest vähemtundlikumaks. Majandusteooria ei saagi anda ammendavat vastust sellele, kuidas eratarbimine muutub vastavalt valitsuse sammudele. Küll aga on võimalik mõista toimuvaid ja toimuma hakkavaid muutusi.